

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Muzealnictwo książki w Polsce – rozważania teoretyczne i rzeczywistość. Bibliologiczny rekonesans badawczy

Author: Agnieszka Kotwica

Citation style: Kotwica Agnieszka. (2017). Muzealnictwo książki w Polsce – rozważania teoretyczne i rzeczywistość. Bibliologiczny rekonesans badawczy. "Nowa Biblioteka" Nr 1 (2017), s. 57-78.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agnieszka Kotwica

e-mail: agnieszkakotwica1@gmail.com

Muzealnictwo książki w Polsce – rozważania teoretyczne i rzeczywistość Bibliologiczny rekonesans badawczy*

Abstrakt: W artykule zaprezentowano poglądy badaczy na muzealnictwo książki, definicje i funkcje muzeów w polskiej literaturze naukowej, oraz podkreślono znaczenie placówek muzealnych w procesie zachowania dziedzictwa kulturowego narodu. Szczególny akcent położony został na zagadnienia związane z książką jako specyficznym obiektem muzealnym. Analizie rozpoznawczej poddano państwowe muzea książki oraz prywatne inicjatywy kolekcjonerów.

Słowa kluczowe: Kolekcje muzealne. Muzea książki. Prywatne muzea książki

Współczesna literatura przedmiotu omawia historię muzeów, genezę ich powstawania, typologię w różnych strefach geograficznych, a także architekturę budynków lub wybrane ekspozycje, proponując wielorakie definicje instytucji muzeum. Różne stanowiska badaczy wynikają z faktu, że analizą tych zagadnień zajmowali się nie tylko historycy i archiwiści, skupieni na zachowaniu świadectwa minionych epok, ale również inni przedstawiciele kultury i sztuki. W literaturze przedmiotu pojawiają się też ujęcia socjologiczne, rozpatrujące fenomen tworzenia się więzi społecznych dzięki działalności muzealnej i postrzegające gromadzone artefakty jako fizyczne i rzeczywiste przejawy kultury

* Artykuł stanowi syntezę rozprawy doktorskiej Autorki, pt. *Kolekcje sztuki książki w wybranych muzeach i bibliotekach w Polsce. Aspekty edytorskie, bibliograficzne i bibliotekarskie*, obronionej 27 kwietnia 2015 r. na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Promotor: prof. dr hab. Irena Socha. Uchwała Rady Wydziału z dnia 19 maja 2015 r. Praca nie została opublikowana.

materialnej, oraz pedagogiczne, akcentujące funkcje edukacyjne muzeów, ich znaczenie dla rozwoju intelektualnego dzieci i młodzieży oraz wpływ na dalsze życie osób dorosłych, które obcują z zachowanym dziedzictwem narodu.

Badacze fenomenu muzeum tworzyli różne definicje, podkreślając, iż jest to:

instytucja trwała, nie obliczona na zysk, pozostająca w służbie społeczeństwa i jego rozwoju, otwarta dla publiczności, mająca za zadanie gromadzenie, konserwowanie, badanie, rozpowszechnianie i wystawianie materialnych świadectw dotyczących człowieka i jego otoczenia, a to dla studiowania, edukacji i przyjemności. (Żygulski, Z., jun., 1982)

Definicje te różnią się znacząco w zależności od potrzeb. Zdzisław Żygulski jun. w opublikowanej w 1982 r. pracy pt. *Muzea na świecie: wstęp do muzealnictwa* odwołuje się do greckiej formy protomuzealnej – tzw. instytucji skarbów narodowych – *thesauroi* „instalowanych w okręgach świątynnych, zwłaszcza w Efezie, Delfach i Olimpii” (Żygulski, Z., jun., 1982). Autor analizuje rozwój placówek w okresie hellenistycznym oraz ich przemiany w Cesarstwie Rzymskim. Poddaje wnikliwej analizie muzealnictwo w Europie oraz niektóre zjawiska w krajach Azji i Ameryki prekolumbijskiej. Podkreśla fakt, iż dostęp do muzeum jako instytucji kultury pierwotnie był ograniczony, a placówki te służyły początkowo tylko władcom i przedstawicielom ich środowiska i dopiero w XIX w. mogły być udostępnione szerszej publiczności.

Według Mirosława Borusiewicza:

pojęcie muzeum (gr. *museion*) wykorzystywane było dość powszechnie w starożytności na obszarze wpływów kultury greckiej. Museiony znajdowały się przy świątyniach Apollina jako przybytki muz, których „zwierzchnikiem” był właśnie bóg patronujący artystom. Później pojęcie to używane było jako określenie miejsc kontemplacji czy kontaktu z muzami, czyli ze sztuką i nauką, tak jak w przypadku biblioteki aleksandryjskiej. Kontakt ten zapewniały przede wszystkim różnego rodzaju zbiory: najczęściej były to okazy przyrodnicze i dzieła sztuki, nierzadko instrumenty naukowe albo obiekty związane z kultem bogów czy muz właśnie. Czasem zapewne można było spotkać także i rękopisy, choć te zwykle należały do zasobów bibliotecznych, niemających charakteru zbiorów muzealnych. (Borusiewicz, 2012)

W dziejach muzealnictwa istotną cezurę wyznaczyła II wojna światowa. Szeroko zakrojone działania mające na celu ratowanie dziedzictwa spowodowały zmiany w postrzeganiu funkcji placówek muzealnych. Z. Żygulski jun. dzieli muzea ze względu na rodzaje przechowywanych zbiorów i lokalizację geograficzną. W strefie europejskiej wyróżnia muzea artystyczne (najliczniej występujące), historyczne, archeologiczne, etnograficzne, techniczno-naukowe i gospodarcze oraz przyrodnicze (Żygulski, Z., jun., 1982). Przywołuje też definicję ekspozycji jako sposobu wystawiania obiektów w muzeum.

Według Lucjana Turowsa jedną z najbardziej charakterystycznych cech muzeum jako instytucji społecznej jest wielofunkcyjność:

Pełni ono funkcje kolekcjonerskie, konserwatorskie, naukowo-badawcze, popularyzatorskie i edukacyjne. Muzea są przedmiotem badań takich nauk, jak: historia kultury, historia muzealnictwa, historia sztuki, psychologia społeczna, socjologia kultury, pedagogika i andragogika, a także fizyki i chemii – w zakresie problemów konserwatorskich. (Turows, 1999)

Funkcję edukacyjną i komunikacyjną muzeów podkreśla też Irena Wojnar, według której:

muzeum w nowoczesnym, aktualnym rozumieniu tego pojęcia – to równocześnie instytucja społeczna i metoda komunikowania, przekazywania informacji, pobudzania doświadczeń za pomocą środków wizualnych, takich jak ekspozycja i przedmioty trójwymiarowe. Stanowiąc ważny element współczesnej cywilizacji i kultury, odpowiada równocześnie nowym potrzebom i tendencjom edukacyjnym. Wyraża się to w dziedzinie organizacyjnej i metodycznej. (Wojnar, 1991)

Zdaniem Thomasa Munro:

nowa koncepcja muzeum sztuki polega na tym, że nie jest ono jedynie instytucją, która gromadzi i konserwuje zbiory, ale przede wszystkim ośrodkiem kulturalnym w swoim środowisku, działającą jako bodziec aktywizujący życie kulturalno-artystyczne mieszkańców oraz prowadzi akcję dydaktyczną dla zwiedzających. Muzeum może spełniać swoją funkcję wychowawczo-kulturalną, wówczas gdy przestanie być skarbcem cennych zbiorów, udostępnianych jedynie nielicznym znawcom, i wyjdzie naprzeciw

potrzebom i zainteresowaniom społeczeństwa na swoim terenie.
(Munro, 1965)

Nieco inne spojrzenie ma Josep M. Montaner, który w publikacji *Museos para el nuevo siglo*

dzieli muzea zgodnie z morfologią budynków i chronologią ich powstawania, wyodrębniając zwarte gmachy i zespoły narastające przez dodawanie, a także przestrzenie dla sztuki współczesnej. Wśród nich uwzględnia cezurę czasową: model lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. Muzeum globalne jest kolejną kategorią wyodrębnianą przez Montanera. Osobną grupą są dla niego „muzea specjalne”. Wśród nich umieszcza m.in. muzea regionalne i muzea zbiorów dla dzieci. (za: Kiciński, 2004)

Interesującym aspektem badań w zakresie muzeologii jest również działalność instytucji eksponujących książkę jako jeden z artefaktów kultury. Wśród różnych kategorii placówek tego typu szczególne miejsce zajmują muzea książki, które traktują ją jako obiekt przeznaczony raczej do podziwiania niż do czytania. Wystawiane w przeszklonych gablotach okazy akcentują wybrane zdobienia dokumentu, elementy oprawy lub szaty graficznej. Ze względu na zakres bibliologii jako nauki do grupy muzeów książki należałoby zaliczyć także placówki gromadzące eksponaty związane z rozwojem technologii jej wytwarzania, a więc instrumenty drukarstwa i przemysłu poligraficznego, wszelkiego rodzaju maszyny, materiały i narzędzia pisarskie. Analizując książkę jako eksponat muzealny, rozpatrujemy bowiem wszystkie jej cechy morfologiczne, tj. oprócz szaty graficznej również materiał, z jakiego jest wykonana (papier, pergamin, skóra itp.), jakość i charakter użytego do jej produkcji materiału drukarskiego, jakość oprawy itp. Badanie cech książki w takich kategoriach wymaga specjalistycznych kompetencji, dobrej znajomości technik jej wytwarzania oraz świadomości ich wpływu na rozwój społecznej i kulturowej funkcji dzieła pisanego. Dlatego bibliologia uznaje tę problematykę za istotną dla ustaleń badawczych w obrębie własnej dyscypliny, jednak metodologicznie odrębną. Autorka tekstu także przyjęła takie stanowisko jako kryterium doboru badanych instytucji muzealnych.

Głównym celem artykułu jest zaprezentowanie muzeum książki z punktu widzenia bibliologicznego, jako instytucji nie tylko gromadzącej, przechowującej i eksponującej książkę, ale przede wszystkim udostępniającej ją w celach badawczych. Praca w sposób problemowy

pokazuje stan ogólny książkowych kolekcji muzealnych oraz stan informacji o tych zbiorach. Oprócz zaprezentowania danych dotyczących zawartości tematycznej i estetycznej zasobów konieczne było bowiem uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania: Czy istnieją odrębne katalogi kolekcji? W jaki sposób przechowywane są eksponaty? Czy twórca kolekcji określił sposób przechowywania lub udostępniania zbiorów? Znaczące okazały się również rodzaje katalogów i sposób uporządkowania księgozbioru, np. według cech wydawniczych, tematu lub autora, gdyż mają one istotne znaczenie dla dostępności zbiorów i ich wykorzystania. Wszystkie te cechy sprawiły, że konieczna stała się selekcja muzeów związanych tematycznie z historią drukarstwa i piśmiennictwa, gdyż nie gromadzą one książki jako eksponatu pierwszorzędowego, lecz skupiają się na narzędziach służących do jej wytwarzania.

Ważnym elementem doboru zaprezentowanych muzeów były badania ankietowe. Uwidocznili one, które placówki posiadają kolekcje powstałe w zamyśle ich twórców jako zbiory sztuki książki¹. Kryterium to pozwoliło odróżnić, pozostawiając poza zakresem badań, placówki, których księgozbiory zawierają, co prawda, edycje o wysokich walorach estetycznych, a nawet zbiory takich edycji, lecz nie stanowią kolekcji budowanych świadomie jako muzealne egzemplifikacje sztuki książki, od tych stanowiących podstawowe pole badawcze, które gromadziły zbiory ze względu na ich specyficzne cechy i walory estetyczne (np. kolekcje jednego edytora, ilustratora, grafika czy intrologatora; kolekcje książek wybranej szkoły zdobniczej czy też kolekcje obrazujące sztukę książki danego wieku czy okresu historycznego).

Jak pisze Monika Józwiak:

Idea utworzenia muzeum książki łączy się z powstaniem Paryskiego Towarzystwa Société du Musée du Livre. Statut tego stowarzyszenia szczegółowo określił formy działalności i zakres zbiorów muzeów książki. Dzięki działalności członków Société w drugiej połowie XIX wieku zaczęły powstawać pierwsze instytucje książki, niezależne lub strukturalnie połączone z bibliotekami. Podstawowym powodem powoływania ich do życia była rozwijająca się nauka i rosnący prestiż książki. (Józwiak, 2011)

¹ Wyjątek w tym zbiorze stanowi Muzeum Książki Kucharskiej i Kulinarnej im. Stanisława Czernieckiego w Chrostowej (pow. bocheński). Stanowi ono swego rodzaju ciekawostkę turystyczno-etnograficzną interesującą dla bibliologa głównie ze względu na książkę *Compendium ferculorum albo zebranie potraw* opublikowaną w 1682 r. w Krakowie.

Współcześnie problematyką muzeów książki, czyli instytucji traktujących książkę jako najważniejsze eksponaty, zajmują się wybrane ośrodki naukowe – głównie bibliologiczne i literaturoznawcze, wprowadzając te zagadnienia do programów zajęć. Znane od starożytności biblioteki przechowywały i udostępniały zbiory tylko w jednym celu – aby umożliwić ich czytanie współczesnym i przyszłym pokoleniom. W muzeum książka zmienia swój pierwotny charakter i swoje przeznaczenie. Umieszczona w przeszklonej gablocie nie skupia już uwagi wyłącznie na swych walorach treściowych i użytkowych, jest obiektem przeznaczonym do oglądania i podziwiania. Najważniejszą funkcją książki w muzeum nie jest bowiem przekazywanie treści, lecz zachowanie w przyszłości. Chroniona za szkłem pozwala tylko na częściową analizę. Bezpośrednio udostępniana jest w wyjątkowych przypadkach, jedynie do celów naukowych. Muzea książki są więc odpowiedzią na specyficzne potrzeby społeczeństwa, pozwalają na wizualne obcowanie z najcenniejszymi okazami i kolekcjami.

Nieco inne funkcje pełnią muzea literackie. Instytucje te jako specyficzny rodzaj placówek muzealnych gromadzących dokumenty (rękopisy, druki, ikonografię), edycje dzieł, dzienniki twórcy oraz pamiątki – głównie przedmioty osobistego użytku pisarzy – zlokalizowane są najczęściej w miejscach związanych z biografią artysty, eksponują zachowywaną spuściznę. Prezentowane w nich zasoby drukowane przybliżają sylwetkę autora, jego dokonania dla kultury, podtrzymują pamięć o nim, lecz rzadko stanowią przedmiot ekspozycji o charakterze bibliologicznym. W muzeach literackich znacznie częściej akcentuje się zagadnienia związane z samym twórcą i jego życiem oraz analizą i interpretacją jego tekstów, krytyką literacką, historią literatury lub języka. Muzeum, w którym głównym eksponatem jest książka, postrzegane jest zwykle przez pryzmat artystyczny, jako przestrzeń obcowania z unikatowym dziełem sztuki edytorskiej i introligatorskiej. Jest więc ośrodkiem specjalistycznym, centrum naukowym powołanym w celu dokumentowania szeroko pojętej kultury książki, jej ewolucji historycznej, a także przemian w niej zachodzących.

Jak pokazują badania, wystawiennictwo w muzeach powinno być szczególnie ukierunkowane na odbiorcę, czyli zwiedzającego.

Dobór i układ eksponatów oraz objaśnienia i zestawienia mają być dla uczniów i samouków nowoczesnym ilustrowanym podręcznikiem. Muzea takie, ujawniające związek kultury z przyrodą, rolę narzędzi i podziału pracy, zależność wzajemną ducha i materii, ukazując genezę teraźniejszości z form i dążeń czasów bliższych

i dalszych, zestawiając je z poziomem zdobyczy cudzych – uczyć nie tylko poznawać życie, ale zarazem głębiej zrozumieć i świadomie dążyć do jego przekształcenia. Tak pojęte muzeum jest zarazem świątynią tradycji i kuźnią postępu, pielęgnuje swoistą odrębność środowiska, a zarazem ujawnia mu jego stan obecny i możliwości najbliższe, staje się też wówczas żywym składnikiem dążeń kulturalnych ludzi najbliższej okolicy i rola jego wzrasta niepomiaralnie. (Chętnik, 1996)

Z publikacji Małgorzaty Komzy dowiadujemy się, iż

najczęściej jako przykłady muzeów książki z długą tradycją wymienia się Muzeum Plantina-Morteusa w Antwerpii założone w 1876 r., Deutsches Buch- und Schriftmuseum w Lipsku, przyłączone po wojnie do Deutsche Bücherei, Schweizerisches Gutenbergmuseum w Bernie, Gutenberg-Museum der Stadt Mainz, Weltmuseum der Druckkunst, Le Musée Lyonnais de l'Imprimerie, Museum Knihy w Ždar nad Sázavou, Muzeum Literatury Narodowej na Strachowie w Pradze itd. (Komza, 2003)

Równie znanymi placówkami są: The Eric Carle Museum of Picture Book Art w Amherst w amerykańskim stanie Massachusetts (*Eric Carle Museum*), Museum Books w londyńskiej dzielnicy Enfield (*Museum Books*), Children's Book Museum w Hadze (*Kinderboekenmuseum*) oraz The Museum of Picture Books, znane również jako Picture Book Library, w Iwaki w prefekturze Fukushima w Japonii. The Eric Carle Museum of Picture Book Art to instytucja ufundowana przez Erica i Barbarę Carle'ów w 2002 r. Jej misją jest zachęcanie do czytania poprzez książki obrazkowe i barwne ilustracje. E. Carle jest znanym ilustratorem książek dla młodego czytelnika. Główny zrąb gromadzonej i eksponowanej kolekcji stanowią projekty ilustracji, rysunków i grafik pochodzących z książek dla dzieci podarowanych przez hojnych darczyńców (około 12 000 sztuk). Wśród eksponatów znalazły się prace E. Carle'a oraz takich twórców, jak: Arthur Rackham, Ludwig Bemelmans, Maurice Sendak, Margot Zemach, Rosemary Wells, Jerry Pinkney, Allen Say, Chris Van Allsburg, Garth Williams, Trina Schart Hyman. W Muzeum organizowane są liczne wystawy i spotkania edukacyjne dla dzieci, ich rodziców i nauczycieli, promujące czytelnictwo od najmłodszych lat.

Eksponowanie ilustracji książkowych w zagranicznych muzeach książki jest zjawiskiem powszechnym, w Polsce natomiast zależy głów-

nie od profilu placówki i pełnionych przez nią funkcji. Najstarszą w naszym kraju instytucją gromadzącą książki jako obiekty muzealne jest Muzeum Książki Dziecięcej w Warszawie, które zainicjowało działalność w 1938 r. Obecnie stanowi dział specjalny Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego. Muzeum Książki Dziecięcej jest czytelnią naukową przeznaczoną dla szerokiego grona odbiorców, głównie uczniów i studentów oraz nauczycieli, a także osób zawodowo związanych z literaturą dla dzieci – pisarzy, ilustratorów, krytyków i publicystów.

Księgozbiór Muzeum liczy 63 tys. woluminów, obejmuje polską literaturę dla dzieci i młodzieży od roku 1801 oraz bogatą literaturę naukową dotyczącą tego działu piśmiennictwa. Znajdują się tu także stare i nowe czasopisma dla młodego czytelnika oraz czasopisma fachowe: polskie i zagraniczne, a także – w wyborze – polonica oraz literatura obcojęzyczna dla dzieci. (*Biblioteka na Koszykowej*)

Stan opracowania bibliograficznego zasobów stoi na wysokim poziomie. Oprócz zbiorów prezentowanych w katalogu elektronicznym², dostępnym na stronie WWW Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, w placówce dostępne są również kartoteki tradycyjne. Niektóre z nich prowadzone były do 2000 r. i nie są kontynuowane³. Szczególnie ważne dla celów naukowych i poznawczych są kartoteki porządkujące zasoby według nazwisk ilustratorów, (oprócz typowych, segregujących zbiory alfabetycznie według nazwisk autorów). Taka forma opracowania bibliograficznego nie jest powszechna w naszym kraju. Należy więc podkreślić wartość informacyjną działań prowadzonych przez Muzeum Książki Dziecięcej.

Warto wspomnieć, że Muzeum Książki Dziecięcej w Warszawie jako jedyna taka placówka w Polsce posiada swoje oddziały. Pierwszym

² Aktualnie w katalogu elektronicznym znajdują się wszystkie zasoby Muzeum Książki Dziecięcej. Liczba wyszukiwanych w systemie Aleph dokumentów ilustrowanych przez Józefa Wilkonია jest znacznie wyższa, gdyż obejmuje zasoby wszystkich oddziałów placówki, m.in. Wypożyczalnię im. Haliny Rudnickiej.

³ Od 2000 r. nie kontynuuje się prowadzenia kartotek zagadnieniowych literatury fachowej i beletrystyki, jednak ze względu na duże zainteresowanie czytelników w planach jest ich odtworzenie i uzupełnienie. Pozostałe kartoteki, tj. artykułów o autorach i recenzji książek, autorów recenzji i opracowań krytycznych, ilustratorów polskich i zagranicznych, tłumaczeń oraz kartoteka bieżącej bibliografii (według „Przewodnika Bibliograficznego”), są na bieżąco aktualizowane.

jest Wypożyczalnia im. Haliny Rudnickiej⁴, wybitnej warszawskiej pisarki, drugim – Izba Pamięci Marii Kownackiej. Wypożyczalnia mieści się w starej willi na warszawskim Żoliborzu. Dom ten autorka *Uczniów Spartakusa* zapisała w testamencie Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy. Dzięki temu zapisowi od 1990 r. działa tu biblioteka nosząca imię H. Rudnickiej, z gabinetem pracy twórczej pisarki, w którym znajdują się jej rzeczy osobiste i ulubione książki, nierzadko z zakresu literatury dziecięcej. Można tutaj znaleźć np. fragmenty prywatnego księgozbioru Janiny Porazińskiej, w tym egzemplarze autorskie, które autorka otrzymała od wydawcy. Zbiór J. Porazińskiej nie jest w żaden sposób eksponowany. Brak stałej lub czasowej wystawy powoduje, że pozostaje on w zasadzie nieznany. Przechowywany na co dzień w niewielkim magazynie, jest udostępniany niezwykle rzadko.

Izba Pamięci Marii Kownackiej mieści się w dawnym mieszkaniu pisarki, również na Żoliborzu. Zbiory placówki stanowią „książki autorstwa Marii Kownackiej oraz opracowania jej twórczości, księgozbiór pisarki, rękopisy, albumy z fotografiami, lalki teatralne oraz inne pamiątki związane z życiem i dziełem Marii Kownackiej” (*Biblioteka na Koszykowej*). Całość jest prezentowana w przeszklonych gablotach, stanowiących niegdyś oryginalne wyposażenie mieszkania Plastusiowej Mamy. Częstymi gośćmi w Izbie są dzieci i młodzież oraz badacze książki dziecięcej.

Równie zasobne jest powstałe w 1964 r. Muzeum Książki Dziecięcej w Łodzi. Wyodrębniono wówczas fragment księgozbioru z Działu Zbiorów Specjalnych w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Ludwika Waryńskiego (w 1990 r. przywrócono jej pierwotne imię – Józefa Piłsudskiego). Główny zrąb kolekcji, blisko 90%, stanowią książki w języku polskim i wydane w Polsce. Pozostałe 10% to książki obcojęzyczne, m.in. japońskie, hiszpańskie, greckie, rumuńskie, norweskie. Przechowywana kolekcja zawiera książki dziecięce od najstarszych – osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych – po współczesne, pochodzące z wielu renomowanych oficyn wydawniczych. Nierzadko spotyka się przygotowane z niezwykłą starannością edycje dla młodego odbiorcy z I połowy XX w. takich oficyn i wydawców, jak: Gebethner i Wolff, Michał Gröll, Maurycy Orgelbrand, Michał Glücksberg, Gustaw Adolf Sennewald, Edward Wende, Jan Baumgartner, z rysunkami wielu

⁴ Halina Rudnicka – autorka powieści o tematyce historycznej pt. *Uczniowie Spartakusa*, pierwszy raz wydanej w 1951 r., w 1979 r. wpisanej na Listę Honorową Hansa Christiana Andersena z okazji Międzynarodowego Roku Dziecka. W 1966 r. za książkę tę H. Rudnicka zdobyła nagrodę Orle Pióro, przyznawaną przez czytelników czasopisma „Piómyk” dla najpopularniejszego autora literatury młodzieżowej.

znakomitych ilustratorów, np. J.J. Grandville'a, Stanisława Dębickiego, Mieczysława Wyrobka, Jana Marcina Szancera, Olgi Siemaszko, Mai Berezowskiej, Bohdana Butenki. Obrazuje to rozwój formy edytorskiej i ilustracji książki dziecięcej w Polsce w kontekście zagranicznym – przede wszystkim literackiej, ale i popularnonaukowej. Do Muzeum trafiła również licząca blisko 700 woluminów kolekcja książek dziecięcych wydawanych od początku XIX w. do 1939 r., pochodzących ze zbiorów znanego bibliofila Janusza Dunina.

Bogaty warsztat informacyjny łódzkiej placówki pozwala poznać nie tylko cechy treściowe zasobu, historię poszczególnych egzemplarzy, dorobek pisarski czy twórczość ilustracyjną skierowaną do młodego odbiorcy, ale przede wszystkim etapy ewolucji książki dziecięcej i czasopiśmiennictwa w Polsce od początku ich istnienia do współczesności. Warto zwrócić uwagę na walory estetyczne księgozbioru, to one bowiem w równym stopniu przyciągają bibliologów, historyków sztuki oraz samych artystów książki szukających inspiracji do dalszej pracy. Opiekę nad całością zbiorów sprawuje Elżbieta Domagańska pełniąca funkcję kierownika Działu Zbiorów Specjalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łodzi. Niestety, Muzeum Książki Dziecięcej do dziś nie doczekało się odrębnego lokalu, pozwalającego na eksponowanie swoich bogatych i cennych zbiorów.

W 2013 r. w katalogach Muzeum ujętych było 21 500 pozycji. Około 500 woluminów rocznie czeka na opracowanie⁵. Ze względu na brak czeszy czasowej gromadzenia zbiorów oraz licznie przekazywane egzemplarze z innych filii Miejskiej Biblioteki Publicznej pracownicy nie są w stanie na bieżąco wprowadzać opisów dokumentów do katalogu⁶. Książki i czasopisma⁷ udostępniane są w formie prezencyjnej zarówno indywidualnym badaczom, jak i instytucjom, które najczęściej wypożyczają zbiory w celach wystawienniczych. Wystawy zwykle odbywają się na terenie Polski. Liczba wystaw zagranicznych jest ograniczona z powodu wysokich kosztów transportu zbiorów i ubezpieczeń.

Placówką, która także eksponuje zbiory książkowe ze względu na ich walory estetyczne, jest Muzeum Sztuki Książki we Wrocławiu. Powstało ono w wyniku przekształcenia w 1987 r. z Działu Sztuki Wydawniczej, funkcjonującego od 1973 r. Asumptem do jego powstania był cenny dar – przekazanie kolekcji książek przez wybitnego artystę typografa i bibliofila Jana Kuglina (167 obiektów).

⁵ Stan na 30 marca 2013 r.

⁶ Stan na 30 marca 2013 r.

⁷ Najstarsze czasopismo w zbiorach Muzeum Książki Dziecięcej w Łodzi to *Rozrywki dla dzieci z 1824 r.*

Powstanie Muzeum związane było z przyznaniem siedziby w 1982 r. – kamienicy przy ul. Kielbaśniczej 20 – dawnej drukarni miejskiej Baumannów we Wrocławiu. Do 1985 r. opracowano założenia programu merytorycznego i organizacyjnego przyszłego muzeum. Z myślą o nim rozpoczęto również gromadzenie zabytków sztuki drukarskiej. Jednak w 1989 r. Wydział Urbanistyki, Architektury i Nadzoru Budowlanego Urzędu Miejskiego we Wrocławiu wycofał decyzję o lokalizacji Muzeum i do dziś mieści się ono w gmachu głównym Muzeum Narodowego we Wrocławiu. (*Punkt informacji*)

Aktualnie księgozbiór, pozostający pod opieką kustosa Wojciecha Kaczorowskiego, składa się z druków różnego typu, pochodzących zarówno z XIX w., jak i współczesnych.

W liczących ponad trzy tysiące pozycji zbiorach znajdują się – oprócz książek – także druki ulotne, czasopisma, oryginały ilustracji, makiety graficzne i techniczne, projekty okładek i obwolut, sygnety wydawnicze, a także narzędzia i maszyny drukarskie, introligatorskie i poligraficzne. Wśród zabytków dziewiętnastowiecznych znajdują się dzieła literatury pięknej ilustrowane przez tak znakomitych autorów, jak Michał Elwiro Andriolli, Wojciech Gerson, Juliusz Kossak i Antoni Zaleski. Polska secesja z jej złożoną problematyką ideową i artystyczną dokumentowana jest pracami Jana Bukowskiego, Józefa Mehoffera, Edwarda Okunia, Antoniego Procajłowicza, Franciszka Siedleckiego, Stanisława Wyspiańskiego, artystów związanych z czasopismami tego okresu – krakowskim „Życiem” i warszawską „Chimerą”. (*Muzeum Narodowe*)

Wśród cennych eksponatów znalazła się także kolekcja Janiny Wiercińskiej (1922–2003), badaczki specjalizującej się w historii sztuki oraz zajmującej się estetyczną stroną książki. Powstający przez lata księgozbiór stanowił wyraz pasji kolekcjonerskiej, ale przede wszystkim był podstawą pracy naukowej i publikacji J. Wiercińskiej. Istotną część zasobów stanowią druki okolicznościowe i ulotne, czasopisma, zbiory grafiki oraz projekty okładek i obwolut. W Muzeum znajduje się również bogaty zbiór książek francuskich, niemieckich, angielskich i szwajcarskich. Dzieła przechowywane są sposób w typowy dla zbiorów muzealnych – najczęściej w zamykanych szafach, w magazynach. Większe formaty w pozycji leżącej, w specjalnie do tego celu skonstru-

owanych szufladach. Książki prezentowane są podczas wystaw okolicznościowych i czasowych, w zamkniętych, odpowiednio oświetlonych i zabezpieczonych gablotach.

Niestety, placówka nie jest przygotowana do udostępniania zbiorów książkowych w celach badawczych. Brak czytelní oraz odpowiedniego pomieszczenia cichej pracy sprawia, że trudno jest dokonać analizy nie tylko estetycznej, ale również treściowej. Udostępnianie na zasadach gabinetowych polega na prezentacji kilku wybranych przez pracownika egzemplarzy oraz ustnej informacji o zasobach. Zakłada się, że do celów badawczych przeznaczona jest biblioteka muzealna, gdzie dominują zbiory tematycznie związane ze sztuką. Ekspozaty Muzeum Sztuki Książki nie są w niej udostępniane, trudno więc opisywać układ ekspozycji zbiorów, poszczególne egzemplarze czy stopień ich zachowania. Niezwykle interesujące z punktu widzenia informatologicznego są jednak karty muzealiów artystycznych i artystyczno-historycznych stosowane we wrocławskim Muzeum. Ekspozaty (w tym książki) są fotografowane i opisywane. W opisach podaje się dane dotyczące historii ich powstania i pochodzenia, dotychczasowe i wcześniejsze miejsca przechowywania, a cechą wyróżniającą jest informacja o materiałach i technice wykonania obiektu, szkole artystycznej firmującej artystę i dzieło oraz wystawach krajowych i zagranicznych. Istotne są również takie dane, jak: stan zachowania, wykonane zabiegi konserwatorskie oraz format i data obiektu. Informacje te są uzupełnione o wybrane pozycje bibliograficzne dotyczące przedmiotu (o ile takie istnieją), datę wypełnienia karty, imię i nazwisko osoby katalogującej oraz podpis. Niestety, wypełnione karty katalogowe nie są udostępniane. Taką politykę tłumaczy się ograniczeniami wynikającymi z ustawy o prawie autorskim.

Muzeum Ilustracji Książkowej zlokalizowane w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Cypriana Kamila Norwida w Zielonej Górze, najmłodsza wśród państwowych instytucji muzealnych w naszym kraju, posiada ofertę przeznaczoną głównie dla uczniów, studentów i nauczycieli, choć pracownicy Muzeum są otwarci na promocję i udostępnianie swych zbiorów wszystkim zainteresowanym. Pierwowzorem placówki było Muzeum Książki Środkowego Nadodrza. Instytucja ta gromadziła zbiory obejmujące chronologicznie dzieje polskiej książki i bibliotek na obszarze Dolnego Śląska i Ziemi Lubuskiej od XI w. do 1947 r. Oficjalne otwarcie Muzeum Ilustracji Książkowej miało miejsce 11 maja 2011 r. i stanowiło część obchodów Międzynarodowego Tygodnia Bibliotek w Polsce. Zmiana nazwy i charakteru

placówki związana była z reorganizacją księgozbioru. Z relacji Alicji Lipińskiej, kierownika nowego Muzeum, wynika, że:

Koncepcję istoty i kształtu Muzeum w dużym stopniu zdeterminowały posiadane przez bibliotekę cenne zbiory ikonograficzne, a w szczególności największa w kraju kolekcja oryginalnych projektów ilustracji książkowej wybitnych współczesnych artystów. Z uwagi na nałożony na instytucję obowiązek popularyzacji kultury piśmienniczej podjęto próbę zaprezentowania wielowiekowego dorobku artystycznego twórców książki na przykładzie ikonografii. (Lipińska, Radziszewska, 2011)

Ekspozycja Muzeum Ilustracji Książkowej prezentuje sztukę zdobienia graficznego książki drukowanej od XV do XXI w. W odpowiednio zaprojektowanych tematycznie gablotach przedstawiono rozwój ilustracji książkowej, ewolucję technik graficznych od najstarszego drzeworytu, poprzez miedzioryt, akwafortę i staloryt, po litografię i drzeworyt sztorcowy oraz artystyczny drzeworyt i linoryt XX w. Ponadto kunszt i piękno ręcznie malowanych floratur, iluminacji i tłoczonych prawdziwym złotem opraw. Ukoronowaniem kolekcji zielonogórskich zabytków są dawne narzędzia pisarskie (rylce, dłuta itp.) oraz maszyny drukarskie, wszystkie pochodzące z terenów Nadodrza i zachowane w znakomitym stanie. Można wśród nich znaleźć m.in. prasę introligatorską do złocen, wykonaną w wiedeńskiej wytwórni Josefa Angera na przełomie XIX i XX w.

Do celów badawczych księgozbiór, na co dzień przechowywany w przeszklonych gablotach, udostępniany jest w niewielkiej czytelnicy w Dziale Zbiorów Specjalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej, w ramach którego funkcjonuje Muzeum. Wybrane ilustracje są powiększane i umieszczane w tzw. antyramach nad gablotami. Zabieg ten pozwala uwydatnić cechy charakterystyczne grafik tworzonych różnorodnymi technikami, od drzeworytu po druk cyfrowy. Stan opracowania bibliograficznego księgozbioru odpowiada normom bibliotekarskim. Kolekcja jest w całości skatalogowana i prezentowana w katalogu elektronicznym placówki. Dawna książka ujęta jest w odrębnym podzbiorze, zawierającym szczegółowe opisy druków wydawanych od XV do końca XVIII w. Wybrane pozycje zostały zeskanowane, a umieszczone pod opisem bibliograficznym odnośniki bezpośrednio z katalogu odsyłają czytelnika do zasobów Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej, gdzie dostępne są pełne teksty w postaci fotokopii cyfrowych.

Interesującym zjawiskiem na muzealnej mapie Polski są prywatne muzea książki. Wydawać by się mogło, że to zjawisko marginalne, jednak od kilku lat staje się ono coraz bardziej dynamiczne. Prowadzone są badania, organizowane konferencje i publikowane książki, artykuły czy raporty z badań, poświęcone temu zjawisku. Fenomen ten badają instytuty, katedry i koła naukowe, analizując działalność i przyczyny powstawania muzeów prywatnych (*Muzea prywatne*).

Większość prywatnych placówek muzealnych to instytucje o charakterze historycznym lub etnograficznym. Najczęściej udostępniają spuściznę rodzinną lub lokalną. Miejsce przechowywania eksponatów stanowi zwykle dom rodzinny lub mieszkanie, gdzie zbiór powstawał. Placówki te często przyjmują formę izb pamięci, z meblami, rzeczami osobistego użytku i bibelotami należącymi do swoich patronów. Przypominają więc muzea literackie, lecz oprócz pamiątek po literatach gromadzą również eksponaty związane z przedstawicielami innych profesji, dokumentując lokalną rzeczywistość.

Przykładem najstarszej tego typu placówki w Polsce jest Muzeum Najmniejszych Książek Świata Zygmunta Szkocnego (1911–2003). Założone w 1970 r. w katowickiej dzielnicy Piotrowice przechowuje książki wykonane za pomocą piórka technicznego i szkła powiększającego. Każdy egzemplarz został wykonany na cienkim chińskim papierze welurowym lub kancelaryjnym i oprawiony zgodnie z regułami sztuki introligatorskiej w cielecą skórę.

Miniatury Z. Szkocnego są jednak znacznie starsze niż samo Muzeum. Kolekcja Najmniejszych Książek Świata zaczęła powstawać w latach trzydziestych XX w. i liczy w sumie 162 egzemplarze. Każdy grzbiet wzmocniany był płótnem, kartki zszywano jedwabną nicią, a grzbiety klejono. Książki Z. Szkocnego posiadają twarde oprawy, obłożone safianową skórą. Wszystkie pozycje są skatalogowane, a w 1996 r. opublikowano katalog zbiorów, którego redakcji podjęła się Magdalena Kubista.

Ze względu na gabaryty eksponatów, wielkości znaczka pocztowego i mniejszych, cała kolekcja prezentowana jest w jednej sali wystawieniowej, w pięciu przeszklonych gablotach. Każda z nich zawiera krótką informację na temat zbiorów: tytuł dzieła i nazwę autora, wymiary dzieła, liczbę stron i liter. W jednej z gablot znajdują się narzędzia pracy artysty oraz dary od Ojca Świętego Jana Pawła II. Sam Z. Szkocny tak opisywał sposoby udostępniania kolekcji:

Gotowe książeczki umieszczone są w specjalnych gablotkach, wykonanych z cienkiej blachy aluminiowej. Wewnątrz każdej z nich

znajduje się maleńka poduszczecka, odpowiednio impregnowana, aby do wnętrza nie wdarły się mole. Na niej ułożona jest książeczka. Cała gablotka zostaje wmontowana w postument, który swym wyglądem harmonizuje z tematem książeczki. Gablotka jest oszklona. Wszystkie elementy (tzn. obudowę, dopasowane szkiełka, projekt i rzeźbę postumentów) wykonuję sam. (Kubista, 1996)

Twórca miniatur zmarł w 2003 r., lecz Muzeum nadal prężnie działa i promuje kulturę książki. Aktualnie zbiorami zajmuje się jego syn, Jan Szkocny, który opowiada o sukcesach ojca i zdobytych nagrodach, w tym o wpisie *Alfabetu lacińskiego* – o mikroskopijskim formacie 1×0,8 mm i liczącym 28 stron – do Księgi rekordów Guinnessa.

Wśród placówek prywatnych na szczególną uwagę zasługuje również Muzeum Książki Artystycznej w Łodzi. Oficjalnie zostało założone w 1993 r., jednak jego początki sięgają lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Działalność Muzeum poprzedziło powstanie w 1980 r. wydawnictwa artystycznego oraz grupy artystycznej o nazwie Correspondance des Arts (CdA). Wydawnictwo to od początku istnienia nawiązywało do dorobku polskich oficyn emigracyjnych: Franciszki i Stefana Themersonów, Krystyny i Czesława Bednarczyków, Samuela Tyszkiewicza i Stanisława Gliwy. Grupę i wydawnictwo tworzyli: Andrzej Graczykowski – grafik i malarz, Igor Podolczak – grafik i malarz, Zbigniew Janeczek – grafik, Zdzisław Jaskuła – poeta oraz Janusz Paweł Tryzny – grafik i fotograf. Działania CdA wspierała żona J.P. Tryzny, Jadwiga (*Book*).

Placówka ta od początku istnienia ma swą siedzibę w pofabrycznej zabytkowej willi Henryka Grohmana na Księżym Młynie w Łodzi, na terenie dawnego kompleksu włókienniczego Scheibler-Grohman. Budynek, wzniesiony w 1892 r. według projektu Hilarego Majewskiego, swoją bryłą nawiązuje do włoskiego renesansu. Pomimo fabrycznego wyglądu wewnątrz był bardzo bogato wyposażony. Do dziś zachowała się m.in. sala balowo-koncertowa, w której gościły takie osobistości, jak Artur Rubinstein, Ignacy Paderewski, Stanisław Ignacy Witkiewicz czy Henryk Sienkiewicz. Sala ta, choć w katastrofalnym stanie technicznym, jest chętnie prezentowana zwiedzającym.

Najważniejszym eksponatem w Muzeum jest jednak książka pogrupowana na kilka zespołów, wśród których znajdziemy kolekcję „Polska Książka Artystyczna z przełomu XX i XXI wieku”, tzw. kolekcję edukacyjną (pokazującą ewolucję książki od klasycznej postaci bibliofilskiej po dzieło sztuki – obiekt artystyczny), a także kolekcję książek o książce podarowanych Muzeum przez prof. Alfreda Świerka z Moguncji (polskie i niemieckie publikacje z zakresu historii książki

i druku, opraw, piśmiennictwa i zdobnictwa książki). Każda z kategorii druków zgromadzonych w placówce prezentowana jest na stronie domowej Muzeum wraz z krótkim opisem znajdujących się tam obiektów, bibliograficznym spisem pozycji i niewielką ilustracją.

Oglądając zbiory, warto zwrócić uwagę na bogactwo materiałów i zastosowanych rozwiązań. Artyści wykorzystują nie tylko papier, ale również pergamin, różne rodzaje skór, plastik, metal, szkło, cegłę i płótno, a więc wszystko to, co może sprzyjać twórczej inspiracji. Tylko na kolekcję edukacyjną składają się tzw. książki piękne, a więc pod względem edytorskim wyjątkowe, bogato ilustrowane i kunsztownie oprawione. Ten rodzaj eksponatów dominuje w kategorii druków bibliofilskich, jednak i w pozostałych podgrupach znajdują się pojedyncze egzemplarze o takim charakterze. Księgozbiór placówki – ze względu na swą unikatowość i wysokoartystyczny charakter – posiada cechy uniwersalne. Takie zestawienie cennych druków, ilustrujących różne formy, gatunki, szkoły i techniki edytorsko-artystyczne, powoduje, iż jest to jedyny taki zbiór w Polsce i jeden z nielicznych na świecie.

Ze względu na katastrofalny stan willi Grohmana zwiedzający mogą oglądać tylko eksponaty zgromadzone w zaszklonych gablotach znajdujących się w dawnym gabinecie przemysłowca⁸. Pozostałe zbiory przechowywane są w miejscach niedostępnych dla odwiedzających, mimo to J. Tryzno chętnie opowiada o swoich zasobach. Brak spisów bibliograficznych i katalogów sprawia, że trudno ocenić dokładną liczbę eksponatów w poszczególnych kolekcjach. Spisy, którymi dysponuje placówka, wykonano kilka lat temu, nie stanowią więc odzwierciedlenia stanu faktycznego.

Dla bibliologa interesująca będzie jeszcze jedna kolekcja zgromadzona w Muzeum Książki Artystycznej w Łodzi – zbiór maszyn i urządzeń służących do wytwarzania cennych ksiąg. „Kolekcja sprzętów epoki Gutenberga” to zbiór zabytkowych pras drukarskich i urządzeń graficznych, maszyn drukarskich, matryc i urządzeń do produkcji czcionek metalowych i drewnianych, a także kolekcja czcionek⁹, kaszt zecerskich i regałów na gotowe składy tekstu. Ponadto zespół urządzeń i maszyn introligatorskich oraz służących do wytwarzania papieru. Wszystkie eksponaty są sprawne i gotowe do pracy. Służą artystom zgromadzonym wokół Muzeum i wszystkim zainteresowanym tematem drukarstwa artystycznego. W placówce organizowane są bowiem liczne

⁸ Stan na 30 kwietnia 2013 r.

⁹ Kolekcja czcionek i kaszt zecerskich obejmuje kroje pisma: Rex, Paneuropa, Sejmowa Antykwa, Półtawski, Toruńska, Nicola Couchin, Baccarat, Noblesse, Cyklop, Nil, Suez, Garamond, Baskerville, Bembo, Old Style Bold, Plantin, Bodoni, Clearface.

imprezy okolicznościowe, wystawy, konkursy i warsztaty promujące sztukę czarnodrukową.

Mimo dużego zaangażowania J.P. i J. Tryznów w utrzymanie oraz promocję Muzeum grozi mu likwidacja. Batalia sądowa wokół willi Grohmana toczy się od 1997 r. Nieruchomość jest obciążona długami poprzedniego właściciela, firmy włókienniczej Uniontex. Po licznych protestach środowiska artystycznego i akcjach społecznego poparcia po raz kolejny udało się odłożyć sprzedaż budynku, jednak sytuacja prawna willi cały czas jest niepewna.

Wśród prywatnych instytucji wymienić należy także Muzeum Sztuki Książki Kurtiak i Ley z siedzibą w Koszalinie. Jego prekursorem było wydawnictwo stworzone w 1989 r. przez Urszulę Kurtiak i Edwarda Leya. Dzięki wsparciu rządu francuskiego w 1995 r. koszalińskie małżeństwo antykwariuszy zaczęło szkolić się w dziedzinie intrologatorstwa artystycznego. Zgromadzone na przestrzeni lat najpiękniejsze, wykonane własnoręcznie edycje zostały udostępnione szerszej publiczności w powstałym w tym samym roku Muzeum. Istniejące do dziś wydawnictwo jest źródłem eksponatów muzealnych.

Profil działalności oficyny obejmuje wydawanie niskonakładowych, bibliofilskich edycji, usługi intrologatorskie, poligraficzne i konserwatorskie. W dorobku edytorskim Wydawnictwa Kurtiak i Ley znajduje się kilkadziesiąt unikatowych pozycji klasyków literatury polskiej i światowej, w nakładach od pięciu do tysiąca numerowanych egzemplarzy. Charakterystyczną cechą tych wydawnictw jest zróżnicowanie ich wyglądu, a nawet materiału piśmienniczego w obrębie danej edycji. Poszczególne wersje jednego tytułu różnią się zazwyczaj kolorem i rodzajem materiału intrologatorskiego (jedwab, pergamin, skóra, kamienie szlachetne), gatunkiem materiału piśmienniczego (papier ręcznie czerpany, papirus), szatą graficzną i zdobieniem książek. (Misiak, 2002)

Książki wychodzące spod prasy koszalińskich wydawców charakteryzuje szczególna dbałość o szczegóły i prawdę historyczną, są bowiem przygotowywane według dawnych kanonów techniki drukarskiej i intrologatorskiej. Ręcznie czerpany papier, samodzielnie wycinane czcionki, wreszcie ręczne zszywanie poszczególnych kart i perfumowanie bloku – powodują, że książki te stają się cennymi dziełami sztuki. W bogatym dorobku oficyny dominują dzieła klasyków literatury, dzieła o treści historycznej i filozoficznej, a każde z nich to prawdziwa perełka intrologatorska. Bogate zdobnictwo książek w koszalińskiej placówce to

nie tylko umiejętność naśladownictwa, ale również ocalenie tradycji rzemiosła książki oraz związanych z nim wzorów estetycznych. Niektóre wydawnictwa oficyny to przygotowane z niezwykłym kunsztem kopie dzieł opublikowanych już wcześniej. Wśród bogatej oferty placówki nie brakuje reprintów, których ceny wielokrotnie przekraczają średnią krajową pensję. Właściciele chętnie promują swoje dzieła i przekazują wiedzę o książce – organizują warsztaty i spotkania z młodzieżą oraz zapraszają studentów na praktyki – prowadząc raczej gabinet wystawienniczy niż prawdziwe muzeum książki. Rzadko poruszają kwestię liczby eksponatów i opracowania bibliograficznej kolekcji. Brak informacji bibliograficznej tłumaczy się względami marketingowymi i faktem, iż wszystkie wytwarzane przez nich dzieła produkowane są w niewielkich nakładach – od kilku do kilkuset egzemplarzy.

Warto podkreślić iż dzieła produkowane przez Wydawnictwo Kurtiak i Ley nie są niestety przeznaczone dla szerszego grona odbiorców. Aspekt finansowy zaburza recepcję czytelniczą. Mimo iż wydawcy przyczyniają się do upowszechniania wiedzy o historii książki, ich działalność ma charakter współczesnej popkultury a'la retro. (Kotwica, 2011)

Na zakończenie rozważań o instytucjach chroniących dziedzictwo materialne należy wspomnieć o najmłodszym obiekcie na muzealnej mapie Polski – Muzeum Książki Kucharskiej i Kulinarnej im. Stanisława Czernieckiego, założonym w miejscowości Chrostowa, w powiecie bocheńskim, w gminie Łapanów. Oficjalnie powołano je do życia 23 lipca 2015 r. dzięki dofinansowaniu uzyskanemu w ramach programu „Tu mieszkam, tu zmieniam” oraz wsparciu Starostwa Powiatowego w Bochni. Siedzibę Muzeum stanowią warsztaty gastronomiczne przy Zespole Szkół w Dąbrowicy. Patrona placówki wybrano nieprzypadkowo – S. Czerniecki, sekretarz i kuchmistrz Lubomirskich na zamku w Wiśniczu, jest autorem jednej z najsłynniejszych na ziemiach polskich książek kucharskich, *Compendium ferculorum albo zebranie potraw*. Dzieło to, opublikowane w 1682 r. w Krakowie, stało się przyczynkiem do odtwarzania dawnych potraw regionalnych, kultywowania tradycji kulinarnych, zakładania kół gospodyń wiejskich oraz stworzenia instytucji chroniącej piśmiennicze dziedzictwo kulinarne tej ziemi.

Jak podają twórcy placówki,

Muzeum Książki Kucharskiej ma na celu zarówno pomagać w kultywowaniu pięknych tradycji polskiego stołu, jak i pokazy-

wać nowości i inspiracje kulinarne zmieniające się pod wpływem biegnącego czasu. Docelowo chcielibyśmy, aby było to miejsce spotkań i wymiany doświadczeń kulinarnych, dające możliwość sięgnięcia po książki pisane z duszą w myśl o osobach kochających dobry smak i aromat, miejscem, gdzie można by przygotować własnoręcznie daną potrawę pod okiem doświadczonego kucharza. Głównym zadaniem muzeum będzie archiwizacja, katalogowanie oraz upowszechnianie przepisów i ciekawostek na temat potraw tradycyjnych, lokalnych, regionalnych oraz narodowych. (*Muzeum Książki Kucharskiej*)

Kilka tygodni po otwarciu placówki jej twórcy opublikowali na swojej stronie internetowej wykaz wszystkich zgromadzonych dokumentów. Niewielki, liczący zaledwie 136 pozycji księgozbiór¹⁰ zaprezentowano w formie tabelarycznej, podając tytuł pozycji, nazwę autora lub redaktora, wydawcę i rok wydania. Brak jakiegokolwiek uporządkowania bibliograficznego, nie zachowano kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów czy tytułu dzieła, nie istnieje również uporządkowanie chronologiczne według dat wydania. Jedyne podział stosowany w Wykazie to rozróżnienie na publikacje: ogólnopolskie, regionalne i lokalne (obszar LGD¹¹ „Dolina Raby”) (*Wykaz*). Możemy domniemywać, że twórcy spisu zastosowali układ księgozbioru zgodny z porządkiem wpływania dokumentów do Muzeum. Układ taki może stać się kłopotliwy, gdy księgozbiór się rozrośnie, o co twórcy apelują na swojej stronie WWW, fanpage’u portalu Facebook i w lokalnej prasie.

Podsumowując różnorodność funkcji i zadań oraz wielorakich aspektów pracy badanych instytucji, należy podkreślić, że specyfika muzeów książki polega na łączeniu eksponatów o wartości materialnej, estetycznej i kulturowej, związanych z kulturą książki w ogóle, analogicznie do struktury samej książki, która jest tworem wielowarstwowym: wyrazem określonej technologii, sztuki plastycznej, poligraficznej, literniczej; owocem rzemiosła i sztuki, treści i formy. Jest to więc instytucja propagująca wartości istotne społecznie, w której stykają się, wzajemnie dopełniają i inspirują elementy dziedzictwa kulturowego i technologii przyszłości. Muzeum książki kształtuje więc postawy, stymulując rozwój intelektualny narodu.

Warto podkreślić znaczenie nowoczesnych usług, wpływających na funkcjonowanie i działalność muzeów, nie tylko tych gromadzących

¹⁰ Stan na 1 września 2015 r.

¹¹ Skrót LGD oznacza Lokalną Grupę Działania.

książkę w XXI w. Jolanta Skutnik (Skutnik, 2008), wprowadzając za Royem Ascottem (Ascott, 1995) nowy termin – „muzeum cyfrowe”, podkreśla, iż muzeum wcale nie musi mieścić się w lokalu. Nowoczesne muzeum powstaje i istnieje w przestrzeni elektronicznej. Wirtualność nowego muzeum pozwala na większą interaktywność. Zwiedzający, nie wychodząc z domu, obcuje ze sztuką, a więc i z książką. Przewracając wirtualne strony, zyskuje nową jakość kontemplacji dzieła pisanego. W muzeum tradycyjnym użytkownik ogląda bowiem najczęściej tylko piękną oprawę lub wybrane strony; brak możliwości przekartkowania całego dzieła.

Niestety, w Polsce nie powstały jeszcze cyfrowe odpowiedniki muzeów książki, a coraz liczniej powstające biblioteki cyfrowe tylko częściowo pełnią funkcje muzeów. Twórcy takich projektów zazwyczaj grupują zasoby pod względem tematycznym lub formalnym, pomijając ich estetyczną stronę (np. technikę ilustrowania, materiał pisarski, rodzaj oprawy, stan zachowania itp.). Dla porównania w krajach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych tworzy się serwisy umożliwiające badaczowi poszukiwanie informacji o poszczególnych egzemplarzach i całych księgozbiorach. Szczególnie interesujące mogą być bazy tworzone w celu skrupulatnej analizy poszczególnych elementów wyposażenia edytorskiego lub detali graficznych opraw¹². Choć zagraniczne serwisy nie stanowią typowych przykładów muzeum cyfrowego w ujęciu J. Skutnik, to należy podkreślić, że w Polsce brakuje odrębnej bazy danych, pozwalającej scalić rozproszone informacje o zasobach i zaprezentować na szerszą skalę kolekcje muzeów książki.

Tak więc głównym celem omawianych w artykule muzeów jest tworzenie różnorodnych kolekcji książki oraz ich przechowywanie w warunkach zapewniających pełne bezpieczeństwo. Równie istotne są prace związane z inwentaryzacją, katalogowaniem, konserwowaniem i naukowym opracowaniem zgromadzonych zbiorów. Tworzenie opracowań różnego typu, głównie bibliograficznych, stanowi fundament promocji wielu placówek. Wydawane w postaci broszur i informatorów katalogi zbiorów przyciągają uwagę badaczy książki z całego świata. Organizowanie wystaw, warsztatów, praktyk studenckich, wykładów oraz współpraca z podobnymi muzeami w kraju i za granicą sprawiają, że muzeum książki jawi się jako instytucja o charakterze naukowym,

¹² Przykładami takich baz danych mogą być *Artists' Book Collection* tworzona przez pracowników Uniwersytetu Wisconsin w Stanach Zjednoczonych lub *Book : Scans: graphically illustrating the evolution of Vintage American Paperbacks – 1939 through 1959 (and beyond)* dokumentująca ewolucję amerykańskich okładek po II wojnie światowej.

oświatowym i edukacyjnym, dbająca o zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa dla przyszłych pokoleń.

Literatura

- Ascott, R. (1995). Muzeum Cyfrowe. Kultura telematyczna i sztuczne życie. *Magazyn Sztuki*, (6/7), 287–300.
- Biblioteka na Koszykowej. Pobrane z: <http://www.biblpubl.waw.pl/godziny-otwarcia5/czytelnia-muzeum-ksiki-dziecicej> (20.11.2014).
- Book Art Museum. Pobrane z: <http://www.book.art.pl/index.php/press-room> (5.01.2016).
- Borusiewicz, M. (2012). *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Chętnik, A. (1996). Muzea regionalne jako ośrodki kulturalno-naukowe. *Kultura i Wychowanie*, 34(1), 91–98.
- Eric Carle Museum of Picture Book Art. Pobrane z: <https://www.carlemuseum.org/> (5.01.2016).
- Jóźwiak, M. (2011). Muzea książki – tradycje i zadania. *Bibliotheca Nostra*, 4(26), 85–90.
- Kiciński, A. (2004). *Muzea: strategie i dylematy rozwoju*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Kinderboekenmuseum. Pobrane z: <http://www.kinderboekenmuseum.nl/> (22.12.2016).
- Komza, M. (2003). *Muzea sztuki książki*. W: M. Komza (red.), *Sztuka książki: historia – teoria – praktyka* (s. 255–268). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kotwica, A. (2011). Koszalińskie Wydawnictwo Kurtiak i Ley – historia i współczesność. *Bibliotheca Nostra*, 4(26), 115–125.
- Kubista, M. (red.) (1996). *Muzeum Najmniejszych Książek Świata Zygmunta Szoknego: stała ekspozycja pod patronatem Prezydenta Miasta Katowic*. Katowice: Fundacja dla Wspierania Śląskiej Humanistyki.
- Lipińska, A., Radziszewska, M. (2011). Muzeum Ilustracji Książkowej. *Bibliotekarz Lubuski*. Pobrane z: http://bibliotekarzlubuski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=158:muzeum-ilustracji-ksikowej&catid=35:artykuy&Itemid=54 (5.01.2016).
- Misiak, J. (2002). Współczesna książka artystyczna. *Res Historica*, (3), 359–361.

- Munro, T. (1965). *Wychowawcza funkcja muzeum sztuki*. W: I. Wojnar (red.), *Wychowanie przez sztukę*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Museum Books. Pobrane z: <http://www.museumbooks.demon.co.uk/> (5.01.2016).
- Muzea prywatne, kolekcje lokalne: raport z badań. Pobrane z: http://www.ariari.org/images/stories/raport_muzea_prywatne.pdf (5.01.2016).
- Muzeum Książki Kucharskiej i Kulinarnej im. Stanisława Czernieckiego: zbiory muzealne. Pobrane z: <http://muzeumksiazkikucharskiej.pl/> (5.01.2016).
- Muzeum Narodowe we Wrocławiu: kto jest kto. Pobrane z: http://www.mnwr.art.pl/CMS/kto_jest_kto/MuzeumSztukiKsiazki.html (5.01.2016).
- Punkt Informacji Kulturalnej: Wrocław: Muzeum Sztuki Książki. Pobrane z: <http://pik.wroclaw.pl/Muzeum-Sztuki-Ksiki-m532.html> (5.01.2016).
- Skutnik, J. (2008). *Muzeum sztuki współczesnej jako przestrzeń edukacji*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Turos, L. (1999). *Muzeum – swoista instytucja kultury. Wybrane problemy w ujęciu historycznym i współczesnym*. Warszawa: Ypsilon.
- Wojnar, I. (1991). *Muzeum czyli trwanie obecności*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Wykaz posiadanych zbiorów Muzeum Książki Kucharskiej i Kulinarnej im. Stanisława Czernieckiego: Muzeum Książki Kucharskiej i Kulinarnej im. Stanisława Czernieckiego. Pobrane z: <http://muzeumksiazkikucharskiej.pl/> (5.01.2016).
- Żygulski, Z., jun. (1982). *Muzea na świecie: wstęp do muzealnictwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Agnieszka Kotwica
e-mail: agnieszkakotwica1@gmail.com

The Museology of Books in Poland – Theoretical Considerations and the Reality. A Bibliological Research Appraisal

Abstract: The article presents the opinions of researchers, definitions and functions of museums in Polish scholarly literature and emphasises the significance of museum institutions in the process of preserving the cultural heritage of people. Special emphasis is put on the problems associated with the book as a peculiar museum object. The appraisal-related analysis covers not only state museums of books but also private initiatives of collectors.

Keywords: Museums of books. Museum collections. Private museums of books